

Оригинални научни рад
УДК: 811.163.41'373.7
811.161.1'373.7
DOI: 10.5937/zrffp56-66269

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ СА ЗООНИМСКОМ И СОМАТСКОМ КОМПОНЕНТОМ: КОНТРАСТИВНИ ПРИСТУП

Јелена Б. ЛЕПОЈЕВИЋ¹
Емилија Г. НИКОЛИЋ²
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за руски језик и књижевност
Ниш (Србија)

¹ jelena.lepojevic@filfak.ni.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0001-7660-0406>

² emilija.nikolic@filfak.ni.ac.rs; <https://orcid.org/0009-0007-4557-9289>

Примљен: 4. 4. 2026.
Прихваћен: 23. 6. 2026.

ФРАЗЕОЛОШКЕ ЈЕДИНИЦЕ СА ЗООНИМСКОМ И СОМАТСКОМ КОМПОНЕНТОМ: КОНТРАСТИВНИ ПРИСТУП³

Кључне речи:
фразеологија;
поредбени
фразеологизми;
соматизми;
зооними;
компаративно-
контрастивна
анализа;
руски језик;
српски језик.

Сажетак. У раду се полази од две основне премисе: прва је да фразеологија представља незаобилазан извор за реконструкцију језичке слике света јер открива механизме појмовног система, веровања и симболе уткане у културну свест, док је друга заснована на чињеници да животиње, као неодвојиви део људског искуства, представљају богат извор за метафоричко осликавање људских особина. У складу са тим, предмет истраживања представља посебан слој фразеолошких јединица у руском и српском језику – поредбени фразеологизми са зоонимском компонентом и фраземе са соматизмима.

Главни истраживачки проблем овог рада тиче се односа између две сродне, али формално различите конструкције. Циљ истраживања јесте да утврди у којој мери и под којим условима долази до функционалног преклапања поредбених фразеологизама са зоонимима као што су *храбар као лав*; *храбрый как лев* и фразема са соматизмима, попут *лавље срце*; *львиное сердце*, те да ли између њих постоји семантичка дистинкција која одражава суптилније нијансе језичке слике датих појмова.

Кроз контрастивни приступ, рад даје увид у сличности и разлике у перцепцији животиња и телесних метафора у две словенске језичке и културне традиције. Фразеолошке јединице ћемо, осим са семантичког, проучавати и са типолошког, као и са аспекта њихових структурних компоненти.

³ Рад је представљен на међународној научној конференцији 64. *скуп славистиа Србије – Реч и аутор у доба најпредних технологија: будућности славистике*, одржаној 19–20. 2. 2026. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду.

Уводна разматрања

Антропоцентризам⁴ представља један од основних праваца истраживања у лингвистици на преласку из XX у XXI век. Питање „човековог места у језику” заинтересовало је многе истраживаче. Ово питање истражује се на материјалу различитих језичких појава и нивоа, међу којима је најзаступљенија фразеологија.

Фразеолошке јединице са зоонимском компонентом, као и са соматском, глобално завређују све веће интересовање истраживача и постају предмет како једнојезичних тако и дво- и вишејезичних истраживања.

Зооними су чест саставни компонент фразеолошких јединица различите структуре. Ова чињеница не изненађује јер су животиње одувек биле интегрални део људског искуства и окружења, а њихова културна и симболичка вредност дубоко се одражава у друштву. Стога је природно да постоји велики број израза којима се људске особине, својства и понашања осликавају преко референта из животињског света.

Под зоонимима подразумевамо лексичке јединице чија је примарна функција да номинују неку јединку животињског света.⁵ Такве речи саставни су део лексикона свих језика – оне представљају лексичке групе формиране на најранијим етапама развоја лексикона, због чега су многи називи животиња исти или слични, нарочито у генетски сродним језицима.

С друге стране, соматизми, као називи за делове тела, у језику се често користе да телесним називом именују нетелесну појаву – осећај, функцију, однос или особину. Соматска лексика је такође једна од најстаријих универзалних скупова речи у свим светским језицима, која има комплексно функционисање са мноштвом асоцијација и конотација и у различитим језицима различито се и системски одређује.

Основни предмет проучавања у раду представљају две врсте фразеолошких јединица руског и српског језика: поредбени фразеологизми са

⁴ Антропоцентризам полази од тезе да човек све око себе, па и животиње, у језику описује у односу на себе и своје тело.

⁵ Темом секундарне семантичке реализације зоонима бави се рад Лепоевич, 2021.

зоонимском компонентом и фраземе које у свом саставу, поред зоонима, имају и соматизам. Циљ рада је да се упоређи семантичка вредност поредбених фразеологизама руског и српског језика са фразеолошким јединицама образованим са соматским компонентама. Упоредно проучавање овог фразеолошког слоја руског и српског језика даће нам увид у сличности и разлике у перцепцији животиња и њихових атрибута, као и у начине њихове концептуализације у два словенских културама.

На основу прикупљеног корпуса примера⁶ фразеолошке јединице се класификују, упоређују се начини описивања истих особина личности на међујезичком плану и разматра се стереотип који се крије иза конкретног животињског лика. Стога, истраживање није усмерено само на систематизацију језичких појава већ и на откривање оних карактеристика перцепције животињског света које су условљене руском и српском културном традицијом.

Методолошки оквир истраживања чине традиционални лингвистички методи: у раду су примењивани метод узорковања грађе, лексичко-семантичка и компаративна анализа.

Актуелност истраживања одређена је значајем двојезичког упоредног проучавања јединица на фразеолошком нивоу, као и чињеницом да овај слој фразеолошке грађе, поредбени фразеологизми и соматски фразеологизми, нису у потпуности истражени на материјалу управо ова два језика.

Резултати спроведене анализе могу наћи примену у области наставе руског и српског као страних језика, такође могу послужити као основ за даља лингвокултуролошка истраживања ова два генетски сродна и системски блиска језика.

Теоријске поставке

Поредбени фразеологизми

Поредбени фразеологизми се најчешће дефинишу као изрази којима се уз помоћ везника пореде два појма. Они представљају тврдње о сличности и користе се за једноставно пресликавање. Према *Речнику* Матице српске, у којем се на ову појаву реферише као на поредбу, то је „фигура у којој се ради јаче изразитости упоређује нешто непознато или мање познато са нечим познатијим” (Поредба, 1967–1976, стр. 724).

Њихову структуру чине три елемента: субјекат поређења, објекат поређења, тј. модел са којим се субјекат пореди, и обележје поређења, на чијој основи се успоставља сличност међу субјектом и објектом (Штрбац, 2018,

⁶ Грађа је ексерпирана из: Мокиенко и Никитина, 2008; Оташевић, 2012; Matešić, 1982.

стр. 118). Ове компоненте међусобно су повезане везником *као* (рус. *как*), који је формални показатељ компаративних односа. Метафоричко пресликавање животињских особина на човека, реализовано кроз описани модел поредбених фразеологизама, представља стари и продуктиван механизам за сагледавање људске суштине језичким средствима.

Улога зоонима у поредбеним фразеологизмима

Већина научника која проучава питање лингвистичке употребе зоонима указује на дугу и непрекидну везу између људског друштва и животињског света. Међу најстарија таква сведочанства убрајају се пећински цртежи, хијероглифи, као и религијске свете књиге (Merzić, 2022, стр. 41–42). Други истраживачи потврду такве везе виде и у разним митовима, легендама, затим баснама и бајкама (Новокмет, 2023, стр. 58). Новокмет, као и други истраживачи на које се позива, истиче да је „животињско царство један од најмоћнијих извора пројектовања особина животиња на особине људских бића” (Новокмет, 2023, стр. 58).

У лингвистичким истраживањима уобичајено је да се издвајају две основне функције зоонима који су употребљени у сврхе номинације човека: карактеришућа и инвективна.⁷ Интересантно је да зооними, као лексеме које су изворно семантички неутралне, не садрже евалуативну компоненту већ то чини човек својим свесним преношењем карактеристика животиња на себе и на друге. Као елемент структуре фразеолошке јединице, зооним има функцију актуализације оне особине која је из позиције људске перцепције најкарактеристичнија особина конкретне животиње. Управо такве особине се касније преосмишљавају и постају оне особине којима се карактерише друго људско биће.

Концепти и стереотипи повезани са животињама нису се развијали једнако у свим језицима већ су умногоме зависили од културно-историјских околности у којима се једно друштво развијало, са којим животињама су делили територију коју су насељавали и колико често су са њима долазили у контакт или интеракцију. Према речима Гордане Штрбац, фразеолошко значење ових израза развијено је на основу уверења и представе говорника о датим животињама (Штрбац, 2018, стр. 119). То су заправо представе или стереотипи које деле чланови целе говорне заједнице.

Фразеолошке јединице са соматизмима

Поред основне функције именовања делова људског тела, у истраживањима улоге соматизама у фразеологизмима аутори указују и на присуство важних

⁷ О инвективној функцији фразеологизама смо већ писали, видети Лепојевић, 2021.

културолошких компоненти, односно знакова језичке културе који заједно обликују специфичан соматски културолошки код (Гудков и Ковшова, 2007; Занковец, 2008; Тарасов, 2003). Називи делова тела припадају базној лексици, односно слоју лексичког фонда који садржи кључне културолошке информације о једној нацији и њеном језику. Соматска лексика и соматски језик, који подразумевају и језик гестова и језик тела, налазе се у блиској вези. Њихова међусобна зависност посебно долази до изражаја при покушају вербализације невербалног у језику, при чему се најјасније одражавају универзалне и национално специфичне форме манифестација и поимања језичких појава (Богус, 2010, стр. 5–10). Соматски фразеологизми својом семантиком осветљавају представе лингвокултуролошких заједница о човеку, његовој анатомији, карактеру, карактеристикама понашања, како вербалног, тако и невербалног. Зато соматска лексика чини језгро соматског комуникативног поља, које представља основу за обликовање националне самосвести и представљање националне културе.

Од универзалних карактеристика соматског фразеологизма у већини језика овде истичемо да они представљају посебну класу антропокултуролошких језичких средстава, коју карактерише висок степен експресивности, сликовитости, као и целовито-смисаона структура. Њихов настанак условљен је искуством аналитичке делатности човека у процесу спознаје света и себе самог. Управо се у томе огледа нераскидива веза између антропоцентризма и когнитивистике, која омогућава дешифровање кодираних информација садржаних у соматској компоненти ових јединица.

Важно је напоменути да у лингвистици не постоји јединствени став око тумачења самих соматизама: неки лингвисти у њих убрајају само јединице са називима делова тела, док други заступају шире схватање термина, те поред делова тела укључују и називе телесних течности (крв, сузе), као и речи које не именују делове тела директно, али су непосредно повезане са људским организмом (кости, кожа, нерви и сл.) (Воробьева, 2014; Туркулец, 2015).

Когнитивнолингвистички приступ

Поређења са зоонимима могу се разматрати из перспективе когнитивне лингвистике, првенствено у оквирима теорије концептуалне метафоре. Према овој теорији, поредбени фразеологизми доводе се у везу са метафоричким обрасцем ЧОВЕК ЈЕ ЖИВОТИЊА. У случајевима када се животињама приписују људске црте, сусрећемо се са супротном метафором ЖИВОТИЊА ЈЕ ЧОВЕК, што Стаменковић оцењује као парадоксалан феномен (Стаменковић, 2010, стр. 173).

Метафора почива на националном и културолошком погледу на свет, обједињујући бројне културне вредности; стога неретко може представљати и сам процес мишљења и спознаје света, посебно због човекове природне

склоности ка сликовитом и асоцијативном мишљењу (Маслова, 2004, стр. 88–95).

Притом, човеково тело игра кључну улогу као праизвор спознаје и искуства човека. Лејкоф и Џонсон (2003) уводе тако појам *телесне метафоре* као базног појма, оцењујући да метафоре примењене на друге појмовне области полазе управо од телесног искуства. Телесне метафоре су стога извор бројних форми менталног идентитета једне нације, реализованих у језику.

Вреди додати и то да когнитивни приступ омогућава да се фразеологизми не посматрају као случајан скуп конституената већ као одраз система који открива како се културно устаљене представе, у нашем случају о животињама, претачу у стабилне језичке обрасце за вредновање људских особина. У поредбеним фразеологизмима зооними актуелизују једну, често и хиперболизовану особину, која се потом пројектује на човека.

Лингвокултуролошки приступ

Према речима Веронике Телије, „фразеолошки фонд једног језика представља огледало у којем лингвокултурна заједница идентификује своју националну самосвест” (Телија, 1996, стр. 9). У том смислу, Татјана Иванченко (2023) истиче да компаративни фразеологизми, као и друге врсте фразеологизама спадају у такозване лингвокултуролошке језичке јединице, будући да служе као средство за преношење језичке слике света и бележе национално-културолошке представе и стереотипе изворних говорника о стварности која их окружује.

Када говоримо о соматизмима као јединицама лингвокултуролошког нивоа, имамо у виду да се ради о слоју лексике који је непосредно повезан са функционално-чулним аспектима људског бића и који одражава културно-антрополошке карактеристике појединаца из одређених језичких заједница. Соматизми представљају лексичку групу која најверодостојније одражава не само представе изворних говорника о себи и свом телу већ и о свету око себе. Штавише, сматра се да људско тело представља прототип мере и модел за описивање свих ствари и појава у човековом окружењу (Allan, 2001, стр. 289).

Концепт језичке слике света

Фразеологија, како наводи Маслова (2004, стр. 82), представља фрагмент језичке слике света – фразеологизми су увек окренути према субјекту, то јест, њихова примарна сврха није да опишу свет, већ да га интерпретирају и евалуирају. Појам језичке слике света може се дефинисати као модел стварности својствен одређеном језику, који у великој мери одређује карактеристичне путеве перцепције и сагледавања стварности у датој култури (Драгићевић, 2010; Маслова, 2004; Телија, 1996).

Штавише, Маслова наглашава да језичка слика света обликује тип односа човека према свету (природи, животињама, самом себи као елементу света) (2004, стр. 62), док је према гледишту Рајне Драгићевић она „израз човекове способности да моделује и структурише слику стварности у одређеној лингвокултуралној заједници” (Драгићевић, 2010, стр. 12).

Животиње у језичкој слици света у целини имају, у својој основи, значајну и активну улогу. Концепти и стереотипи везани за животиње развијали су се неједнако у различитим језицима, зависно од статуса, доступности и значаја конкретне животиње у одговарајућој култури (упор. различито културно виђење свиње у руској, енглеској, муслиманској или вијетнамској слици света) (Маслова, 2004, стр. 54).

Када је језичка слика света изражена фразеолошким средствима, она поприма облик тзв. *фразеолошке слике света*. Њен важан сегмент чине и соматски фразеологизми који, како истиче Викторија Шчирова, у највећој мери презентују национално-културолошке специфичности концептуализације и категоризације језичке стварности, укључујући и експресивно-евалуативне конотације, односно карактеристике универзалног националног колорита (Шчирова, 2005, стр. 4).

Национално-културна конотација битна је особина и метафора и фразеолошких јединица, управо због чињенице да се формира кроз њихово повезивање са еталонима, стереотипима, митологемама, карактеристичним за једну лингвокултурну заједницу (на пример, код различитих народа еталоне лепоте, мудрости, храбрости, кукавичлука представљају различите животиње и птице) (Кондратьева, 2014, стр. 105).

Поредбена анализа корџуса

Да бисмо разумели начине на које се одређене људске особине концептуализују, потребно је најпре осврнути се на саму природу тих особина и механизме њиховог перципирања. Како наводи Гордана Штрбац, подаци о телесним особинама могу се добити визуелним опажањем, док се „црте које се тичу карактера, темперамента, интелигенције и сличног уочавају удруженим деловањем више различитих перцептивних система, јер се испољавају као резултат деловања личности у целини – њеног понашања, реакција на одређене ситуације и сл.” (2018, стр. 172).

У наставку ћемо примере разматрати према устаљеној подели поредбених фразеологизама (даље ПФ), према врсти управне компоненте, на супстантивне, адјективне и вербативне. Ову класификацију примењујемо полазећи од примера из српског језика. Њихове руске аналоге разматраћемо у оквиру исте групе, независно од тога да ли по структури припадају истом типу. Соматске фразеологизме (даље СФ) такође ћемо разматрати у оквиру

коментара, с обзиром на то да немамо доминантни и учестали соматизам на основу којег бисмо извршили класификацију.

Супстантивни поредбени фразеологизми

Међу разматраним примерима имамо свега два ПФ који би припадали супстантивном типу, односно, они чија је управна компонента именица. Код аналогних СФ у оба случаја заступљен је соматизам *око/очи*, односно *глаз(а)*.

Вид и ОШТРИНА ВИДА

*има очи као соко	Глаза как у сокола Глаза (зрение) как у орла	Око соколово : Соколиный глаз
-------------------	---	----------------------------------

Соко је птица грабљивица позната по својој моћи изоштеног вида и веома широког видног поља. Управо тај њен биолошки адут послужио је као основа за поређење са људским способностима, те се за онога ко има изоштрен вид и употребљава ПФ *глаза как у сокола*. На српском говорном подручју нисмо нашли потврду оваквог супстантивног ПФ чији би буквалан превод гласио *очи (вид) као у сокола*. У руском језику се добар вид пореди са још једном птицом, те постоји ПФ *глаза (зрение) как у орла*.

Непостојање аналогног ПФ у српском језику представља прилично интересантну језичку аномалију, посебно имајући у виду да поређења функционишу на принципу простог пресликавања. Иако за то нема потврда у званичној литератури, склони смо претпоставци да је проширени израз који је могао гласити *има очи као соко* на ранијој етапи развоја језика преосмишљен у супстантивну форму *око соколово* и такав облик је остао једини носилац наведеног значења пошто је у потпуности задовољио комуникационе потребе говорника у овом семантичком пољу.

С друге стране, у оба језика постоје изрази са соматизмима *око соколово*, односно *соколиный глаз*. И у овом случају уочава се поклапање на плану семантике: у оба језика соматизмом *глаза/око/очи* симболизујемо оштар, прецизан вид. У руском језику се још, са истом семантичком вредношћу, среће и израз *обладать соколиным зрением*, с тим да он типолошки не припада овој групи.

Поредећи ове две језичке форме, долазимо до закључка да се ПФ фокусира на саму радњу гледања и њену ефикасност, док СФ са соматизмом *око* наглашавају квалитет самог чула вида и упућују на сталну особину.

ФИЗИЧКИ ИЗГЛЕД ОЧИЈУ

*очи као у сове	Глаза (вид) как у сыча, совы	Буљаве очи : Бычьи глаза
-----------------	------------------------------	--------------------------

Поред функције, очи се могу поредити са животињама и са аспекта њиховог физичког изгледа. У руском језику постоји ПФ *глаза как у сыча, совы*, којим се указује на велике, округле или широм отворене очи. У српском језику поново изостаје такав или сличан ПФ. Међутим, иза српског израза *буљаве очи*, који се у први мах повезује са глаголом *буљити*, налази се заправо народно име за сову – *буљина*. Отуда се за човека који има велике, округле, истакнуте очи каже да је буљав. У руском језику имамо другачији израз формиран на зоониму и соматизму: велике, буљаве очи се, кроз израз *бычьи глаза*, сада упоређују са другом животињом.

Анализирани примери показују мимоилажење у језичкој слици света: док се у оба језика физички изглед очију повезује са совом, у српском такође и широм отворене очи као резултат шока, у руском језику се за ову потоњу ситуацију уводи поређење са биком, чега у српској култури нема.

АДЈЕКТИВНИ ПОРЕДБЕНИ ФРАЗЕОЛОГИЗМИ

ПФ наведеног типа као управну компоненту имају придев. Према запажањима Гордане Штрбац, код таквих фразеолошких јединица „придев се реализује у једном од својих секундарних значења” (2018, стр. 118).

У СФ аналогног значења уочени су соматизми *срце/душа, језик и мозак*.

ХРАБРОСТ И ПЛЕМЕНИТОСТ

Храбар као лав	Храбрый как лев	Лавље срце : Львиное сердце
----------------	-----------------	-----------------------------

Храброст представља пожељну и цењену људску особину у обе језичке слике света. Храбар човек се упоређује и поистовећује са једном јаком и моћном дивљом животињом као што је лав, што показују ПФ *храбар као лав*, односно *храбрый как лев*. У људској перцепцији, лав је снажна, моћна и непоколебљива животиња. Отуда је у Езоповим баснама он краљ свих животиња, његов лик је представљан на грбовима, а један краљ је због своје храбрости добио надимак Ричард Лављег Срца.

Оваква представа о лаву није изворно словенска већ је преузета из Библије, античке књижевности, басни, чиме се и може објаснити ово поклапање не само на руско-српском плану већ на ширем, глобалном нивоу.

Изразом *лавље срце*, односно *львиное сердце* у руском, номинује се храбар и одважан (по правилу) мушкарац. Иако еквивалентност није упитна, дистрибуција израза са соматизмом донекле је ограничена у односу на ПФ.

Такође, немогућност оваквог израза да се структурно мења и прилагођава времену у којем живимо доводи до тога да је његова употреба ограниченија: ПФ са везником *као све чешће се употребљава у фемининативном лику храбра као лавица / храбрая (смелая) как лъвица; дорити се као лавица / сражаться (драться) как лъвица; брании (ишйийиийи) као лавица / защищать (оберегать) как лъвица*. Последња два примера су вербативног типа и не припадају овој подгрупи, али смо њима желели да покажемо могућности осавремењивања флексибилније структуре као што је то ПФ.

Соматска компонента *срце/сердце*, присутна у датим изразима, одступа од устаљене симболизације емоција, које се концентришу у овом људском органу и указује на особину храбрости, одважности.

Закључили бисмо да *лав* у ПФ служи као спољашња слика за поређење, док је код СФ фокус на унутрашњем извору храбрости, односно, материјализација саме особине извршена је смештањем у конкретни орган (срце). Тиме се храброст не посматра само као тренутно понашање већ као стална особина човека.

ЗЛОБА И ОШТРИНА ЈЕЗИКА

Отрован као змија Љут као змија отровница (гуја) Сиктати као змија	Ядовитый как скорпион Лютый как змей Шипеть как гадюка, как змея, как змея	Змијски језик : Змеиный язык
---	---	---------------------------------

Једна од првих асоцијација на змију, као и на друге отровне врсте, јесте отров који користе као своје оружје одбране. Змије то раде инстинктивно, у самоодбрани, док се „просипање отрова” код припадника људске врсте може десити и плански, намерно. У сваком случају, понашање које се углавном своди на вербалне „уједе”, пореди се са понашањем змијске врсте из реда отровница. У оба језика имамо више ПФ који се базирају на људским уверењима о змијама: најпре за изразито срдитог човека кажемо да је *љуи као змија оџровница (гуја)*, а вербални акт изведен под таквим емоцијама или са умишљајем да некога повреди описујемо кроз вербативни ПФ *сиктиаи као змија*. У руском језику постоје аналогне форме – *лютый как змей* и *шипеть как гадюка, змей, змея*. У обе језичке заједнице развио се и поредбени израз *оџрован као змија*, односно у руском *ядовитый как скорпион*. Интересантна је чињеница да се у руском језику поређење врши са шкорпијом, такође отровном животињском врстом, са којом је руско друштво чешће долазило у контакт неголи српско. Ипак, већина врста шкорпија која се може наћи на територији Руске Федерације није смртоносна по човека.

Са овим ПФ кореспондирају изрази *змијски језик : змеиный язык*. Соматизмом *језик*, како у руском тако и у српском језику, у споју са зоонимом

змија семантизујемо говорну делатност негативног карактера. Реч је, дакле, о злурадом, негативном, језику лоше намере или поступака.

И у овом пару примера можемо уочити да се уз помоћ ПФ карактеризација врши у некој конкретној ситуацији, док се СФ номинује стална особина или карактерна црта.

ПЛАШЉИВОСТ

Плашљив (страшљив) као зец	Трусливый как заяц	Зечје срце : Заячја душа
-------------------------------	--------------------	-----------------------------

Плашљивост представља црту људске личности која није тако пожељна и која се у обе лингвистичке средине пореди са понашањем зеца, о чему сведоче ПФ *плашљив (страшљив) као зец*, односно у руском *трусливый как заяц*. Уплашен човек има природну реакцију да побегне из ситуације која је по њега опасна што је, према људској перцепцији, главна особина која симболизује управо ову животињу.

Сличне семантичке вредности су и изрази са соматском компонентом, па тако СФ *зечје срце* у српском и *заячја душа* у руском језику симболизују карактерну особину плашљивости, чак и понашања условљена таквом особином. Веза између ове две соматске компоненте често се објашњава тиме да је срце материјално, али истовремено представља центар човековог телесног и духовног постојања, док је душа нематеријална манифестација духовног света (Воробјева, 2014, стр. 216).

Поредећи ова два израза, запажамо да ПФ служи да опише тренутну ситуацију, док СФ служи да опише кукавичлук као карактерну особину, о чему говори чињеница да се апстрактна особина смешта у орган као што је срце/душа.

ИНТЕЛЕКТУАЛНЕ ОСОБЕНОСТИ

Глупа као гуска	Глуп как гусь	Пилећи мозак : Куриные мозги
-----------------	---------------	------------------------------

Из сегмента интелектуалних особина, највећи број израза указује на особе интелектуално ограничених капацитета. У изразима наведене семантике, поређење се врши са две категорије животиња: крупне животиње као што су *во* и *мајаре* у српском, односно *осел*, *баран*, *сивый мерин* у руском језику, док другу представља перната живина. Ипак, оно што је у датој семантичкој групи уочљиво, посебно за женски род, најразличитије особине и понашања углавном се упоређују са ситном пернатом живином, чиме се наглашава пејоративност израза (Ристивојевић Рајковић, 2008, стр. 50). Такав је случај и са српским наведеним ПФ *глуша као гуска*, или *ћурка*,

јер се њиме обично реферише на жену и за мушкарца се неће применити. С друге стране, у руском језику исти ПФ има неутралну форму мушког рода *глуп как гусь*; умна ограниченост у руском пореди се још са једном птицом: *глуп как тетерев* (тетред).

СФ свакако осликавају ту тенденцију означавања интелектуалне инфериорности поређењем са малом пернатом живином па имамо изразе *йилећи мозак*, односно у руском *куриные мозги*. Осим наведеног, у српском језику се израз још може срести у облику *имайћи йййичји (сврачји, кокошји) мозак*, такође у значењу бити интелектуално ограничен. У истом значењу се употребљавају и СФ *биййи кокошје (йачје, йилеће) йамеййи*.

На основу наведених примера можемо закључити да се ПФ користе за описивање особа чија се глупост манифестује кроз тренутно понашање или галаму, док веза са соматизмом *мозак* у аналогним СФ наглашава физичку немогућност да се размишља дубље.

У раду Стојковић и Вулетић наводи се да је у фразеолошким речницима регистрован СФ са соматизмом *голова – курья (куриная) голова*, да је овај СФ исте семантичке вредности као и *куриные мозги*, те да се „употребљава с иронијом или омаловажавањем када се говори превасходно о женама” (2024, стр. 148).

Вербативни поредбени фразеологизми

Код овог типа ПФ управна компонента припада глаголској врсти. Код СФ уочавамо две лексеме, *сузе* и *живци/нерви*, које би припадале соматизмима у ширем контексту појма.

ЛАЖНЕ ЕМОЦИЈЕ

Плакати (лити) крокодилске сузе	Плакатъ (рыдать) как крокодил	Крокодилске сузе : Крокодиловые слезы
------------------------------------	----------------------------------	--

Српском изразу *йлакаййи (лиййи) крокодилске сузе* у руском језику одговара прави ПФ са копулом *как – плакатъ (рыдать) как крокодил*. Израз је заснован на уоченом понашању – крокодили, док жваћу комаде свога плена, покретима вилице активирају своје сузне жлезде, што доводи до лучења течности налик сузама, које примарно имају физиолошку функцију у очувању вида животиње. Човек је овакво понашање интерпретирао на себи близак начин, обликован је мит о кајању и жаљењу за жртвом којом се крокодил храни, и отуда израз *крокодилске сузе* заправо означава лажно покајање.

Лексема *сузе/слезы* не спада у ред соматизама у ужем смислу већ се односи на подгрупу телесних течности и излучевина, у датом примеру служи

као симбол и културолошки прихваћен знак којим се упућује на емотивно стање, тугу, плач или жаљење.

Док је код ПФ фокус на количини проливених суза и неутешном плачу, СФ служе за наглашавање лицемерног понашања, у којима се суза, као физички доказ бола, претвара у доказ преваре.

Овај пример је интересантан из још једног разлога – показује нам како зоонимски атрибут мења основно значење соматизма: сузе се по природи доживљавају као чисте и искрене, али у споју са зоонимом *крокодил* оне постају своја супротност и симбол лажи.

ИЗДРЖЛИВОСТ

Радити као коњ	Пахатъ как лошадь	Коњски живци : /
----------------	-------------------	------------------

На основу наведених ПФ евидентно је да обе лингвистичке средине деле представу о томе да је коњ изузетно снажна и издржљива животиња, завидне радне дисциплине, способна да издржи и највеће напоре. Отуда се за човека који улаже велики физички напор у обављању неког посла каже да *ради као коњ*, односно *пашет как лошадь*.

И док је код ПФ фокус на физичкој снази, СФ *коњски живци* упућује на снагу менталног карактера. И даље је семантички центар на издржљивости, али другачијег типа у односу на оно што се ПФ истиче у први план.

У руском језику аналогни СФ није регистрован у фразеолошким речницима. Његову семантику покрива израз *стальные нервы* који и у српском језику постоји у еквивалентној форми – *челични живци*.

Лексема *живци/нервы* једна је од оних компоненти фразеологизама за коју нема усаглашеног става да ли се ради о правом соматизму или само о појму који семантички реферише на људско тело, тј. нервни систем, а кроз метафорички план и на емоције, расположење, па и карактер човека.

Наведени изрази доказ су да две језичке слике света могу имати исти доживљај о конкретној животињи али јој повезивањем са другачијим соматизмима могу приписивати различите нијансе значења: док су ПФ са зоонимом *коњ* у оба језика фокусирани на физички напор и издржљивост приликом рада, у српском језику фразема са соматизмом *живци* поменути издржљивост преноси и на ниво психичке смирености и стабилности.

Додали бисмо још, као потврду свега наведеног, да у руском језику постоји и израз *лошадиное здоровье*, којим се описује опште физичко здравље и издржљивост организма, те способност брзог опоравка од болести. Зоонимски атрибут у овом изразу има улогу интензификатора и упућује на готово надљудску способност организма.

Закључна размајрања

Фразеолошке јединице са зоонимима у руском и српском језику служе као својеврсно огледало за процену човека, а базирају се на специфичним културним обрасцима. Ове језичке јединице представљају јасан одраз антропоцентричног модела света, где животиње служе као универзално огледало за процену човека. Међутим, конкретан избор поређења са одређеном животињом дубоко је условљен културом, традицијом и језичком сликом света сваке заједнице.

Важно је напоменути да значење оваквих језичких јединица не представља једноставан збир речи, већ актуелизацију стереотипа о животињама који су дубоко укорениени у колективној свести. Упркос општој логици таквих поређења, избор конкретног поредбеног обрасца суптилно одражава искуство и вредносне оријентире појединачног народа. Тако ови, на први поглед једноставни изрази, представљају драгоцени кључ за разумевање не само језика већ и саме језичке слике света њихових говорника.

Посебно фразеолошке јединице са компонентом-соматизмом имају конотативно-симболична значења, која зависе од основног значења „дела тела” и заснивају се на метонимијском преносу – употреби речи у пренесеном значењу заснованом на вези између појава, тзв. „скривено поређење” (Јовић, 2020, стр. 627).

Сprovedена анализа показала је да се поредбени фразеологизми чешће употребљавају приликом поређења у конкретним ситуацијама, док се фраземама у чијој су структури и соматизми упућује на стално присутну црту личности или карактерну особину.

Уочена разлика базира се на природи метафоричних и метонимијских односа: док ПФ са зоонимима описују тренутно стање, фраземе са соматизмима упућују на унутрашње особине личности, што је у складу са метонимијском природом соматских компоненти – оне се чешће везују за концептуализацију апстрактних појмова кроз телесно искуство. Тиме се потврђује да избор фразеолошке структуре није произвољан, већ да одражава дубље слојеве концептуализације стварности у језичкој слици света говорника.

Извори

- Мокиенко, В. М. и Никитина, Т. Г. (2008). *Большой словарь русских народных сравнений*. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп».
- Оташевић, Ђ. (2012). *Фразеолошки речник српског језика*. Нови Сад: Прометеј.
- Matešić, J. (1982). *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.

Литература

- Богус, З. А. (2010). Культурно-национальная интерпретация фразеологического соматического пространства в разносистемных языках (на материале русского, адыгейского и английского языков). *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия: Филология и искусствоведение*, 4, 83–88.
- Воробьева, Л. Б. (2014). Национально-культурная специфика репрезентации соматизмов в русских и литовских фразеологизмах. *Вестник Псковского государственного университета. Серия: Социально-гуманитарные науки*, 5, 214–217.
- Гудков, Д. Б. и Ковшова, М. Л. (2007). *Телесный код русской культуры: материалы к словарю*. Москва: Гнозис.
- Драгићевић, Р. (2010). *Вербалне асоцијације кроз српски језик и културу*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Занковец, А. А. (2008). Лексическая полисемия и фразеологическая активность слова: закономерности взаимовлияния (на материале ЛСГ «соматизмы» русского и белорусского языков). В: О. Б. Переход и О. А. Фелькина (ред.), *Славянские языки: системно-описательный и социокультурный аспект исследования* (с. 123–125). Брест: БрГУ.
- Иванченко, Т. А. (2023). Национальная специфика устойчивых сравнений немецкого языка с компонентом-зоонимом. *Филологический аспект*, 6(98), 56–65.
- Јовић, Е. (2020). Симболички карактер соматских фразеологизма (на плану руског и српског језика). *Philologia Mediana*, 12, 619–635.
- Кондратьева, О. Н. (2014). *Метафора как лингвокультурный феномен*. Кемерово: Кемеровский государственный университет.
- Лепоевич, Е. (2021). Вторичная семантическая реализация зоонимов в русском и сербском языках. *Вестник ПНИПУ. Сер. Проблемы языкознания и педагогики*, 2, 43–53.
- Лепојевић, Ј. (2021). Зооними у функцији инвективе: да ли је човек човеку само вук? *Philologia Mediana*, 13, 671–686.
- Маслова, В. А. (2004). *Лингвокультурология*. Москва: Академия.
- Новокмет, С. (2019). Називи животиња у функцији номинације човека према друштвеној улози у жаргону српског језика. *Научни састајник слависти у Вукове дане*, 49 (1), 307–319.
- Новокмет, С. (2023). Метафорична значења животињских назива у функцији изражавања моћи у српском лексичком систему и јавном дискурсу. У: V. Lopičić, B. Mišić Ilić, I. Mitić i S. Ignjatović (ur.), *Jezik, Književnost, Moć = Language, Literature, Power* (str. 57–70). Ниш: Филозофски факултет. <https://doi.org/10.46630/JKM.2023>
- Поредба. (1967–1976). У: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, IV (стр. 724). Нови Сад: Матица српска.
- Ристивојевић Рајковић, Н. (2008). Зоонимска метафорика о мушкарцима и женама. *Philologia*, 6, 45–52.
- Стаменковић, Д. (2010). Придевске поредбе са називима животиња у енглеском и српском језику. *Зборник Мајнице српске за филологију и лингвистику*, 53 (2), 169–189.

- Стојковић, С. и Вулетић, Т. (2024). Фразеологизми с називима пернатих домаћих животиња у руском и српском језику. *Славистика*, 28 (2), 136–155. <https://doi.org/10.18485/slavistika.2024.28.2.8>
- Тарасов, Е. Ф. (2003). *Сознание: содержание и функционирование*. Москва.
- Телия, В. Н. (1996). *Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты*. Москва: Школа «Языки русской культуры».
- Туркулец, И. А. (2015). К вопросу об особенностях фразеологизмов с компонентами-соматизмами. *Современные проблемы науки и образования*, 1–1. <https://science-education.ru/ru/article/view?id=18523>
- Штрбац, Г. (2018). *Фразеологија о човеку и човек у фразеологији*. Нови Сад: Филозофски факултет.
- Щирова, В. С. (2005). *Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте: на материале периодической печати* (неопубликованный автореферат диссертации). Тамбовский государственный университет имени Г. Р. Державина, Тамбов.
- Allan, K. (2001). *Natural Language Semantics*. Oxford: Blackwell.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live By*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Merzić, S. (2022). Frazemi sa zoonimskom sastavnicom kojima se izražavaju ljudske osobine. *SaZnanje*, 3, 40–54. <https://doi.org/10.65368/SAZNANJE20222022066>

Jelena B. LEPOJEVIĆ

Emilija G. NIKOLIĆ

University of Niš

Faculty of Philosophy

Department of Russian Language and Literature

Niš (Serbia)

Phraseological Units with Zoomorphic and Somatic Components: A Contrastive Approach

Summary

This paper is based on two fundamental premises. First, phraseology serves as an indispensable source for reconstructing the linguistic worldview, revealing the mechanisms of our conceptual system as well as the beliefs and symbols embedded in cultural consciousness. Second, animals, as an inseparable part of human experience, provide a rich basis for the metaphorical depiction of human traits. Accordingly, the study focuses on a specific stratum of phraseological units in Russian and Serbian: comparative phraseological units with a zoomorphic component and phrasemes containing somatisms.

The central research question addresses the relationship between these two related yet formally distinct constructions. The aim is to determine to what extent and under what conditions a functional overlap occurs between comparative phraseological units

with zoomorphisms (e.g., *храбар као лав* / *храбрый как лев*) and phrasemes with somatisms (e.g., *лавље срце* / *львиное сердце*), and whether a semantic distinction exists between them that reflects subtler nuances in the linguistic conceptualization of these notions. Through a contrastive approach, the study provides insight into the similarities and differences in the perception of animals and bodily metaphors within the two Slavic linguistic and cultural traditions. In addition to semantic analysis, the study examines phraseological units from typological and structural-component perspectives.

Keywords: phraseology; comparative phraseological units; somatisms; zoomorphisms; comparative-contrastive analysis; Russian; Serbian.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом *Creative Commons ауторско-некомерцијално 4.0 међународна* (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the *Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International* license (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).